

Заселення українцями Буджаку: історичні джерела і родинні перекази

У публікації розглядається історія заселення Буджаку представниками українського етносу. Акцентується увага на інформативності цих переказів, зокрема тих, що існують у родинах українців Татарбунарського району Одеської області.

Ключові слова: Буджак, формування поселення, національний склад, етапи переселення українців, родинні перекази.

Назва Буджак для степів Причорномор'я зустрічається лише з початку VII ст., це турецьке слово, що означає «кут», тобто територія на західному чорноморському побережжі, між гирлом Дунаю і Дністром аж до Троянських валів на південному заході. Ці мало залюднені землі стали новим притулком для всіх втікачів від кріпаччини, якої там не було. Ті, хто переселився на ці землі з території України і Росії, ставали вільними людьми та тим населенням, на основі якого сформувався сучасний етнічний склад даного регіону.

Буджак, що включає Акерманщину та частково Подунав'я, — історична область на Півдні України між гирлом Дунаю, Дністра та Чорним морем.

І якщо назва Бессарабія від самого початку була пов'язана з землями надріччя, то назва Буджак пов'язана насамперед зі степом. Незвичайний топонім Бессарабія з'явився як тенденція збереження європейської культури на противагу новому Буджаку, назва якого належить Сходу [5].

Цей багатонаціональний регіон знаходиться на крайньому Півдні України. Його історія унікальна тим, що тут протягом тисячоліть перехрещувались шляхи різних народів, залишаючи свій слід у культурі та історії.

Народи мирно співіснували протягом сторіч та змогли зберегти свою ідентичність по сьогоднішній день. Взаємопроникнення культур стало джерелом особливостей менталітету населення південної частини України, в тому числі і українців, які складають більшість населення даного регіону.

Згадаймо історію цих земель: з середини XI ст. в південні степи вторглися тюркські племена

кочівників — половців. У першій половині XIII ст. ці землі були захоплені монголо-татарами. В середині XV ст. внаслідок розпаду Золотої Орди Буджак підпав під владу Молдавського князівства, яке з 1456 р. опинилося в залежності від Туреччини. З того часу почався майже 300-літній період турецького панування, яке найбільше вплинуло на історичний розвиток краю.

Населення найбільших міст Північного Причорномор'я в османський період було достатньо строкатим. У Буджаку (Кілія, Аккерман, Ізмаїл), крім тюркського населення, проживали також українці, молдовани, євреї, греки та ін.

У 1812 р., згідно з Бухарестською мирною угодою, територія Буджаку перейшла до складу Російської імперії. У 1918–1940 рр. та 1941–1944 рр. Буджак разом з усією Бессарабією входив до складу Румунії.

Після переходу цих земель в 1812 р. до складу Російської імперії степи між річками Дунай та Дністер залишались малоосвоєними осілим населенням, згодом в етносоціальному розвитку Бессарабії відбуваються кардинальні зміни.

Найближчою до нас сторінкою в історії формування етнічного складу даного краю є події XVIII–XIX ст. Основу українського населення Буджаку становили втікачі кріпаки, державні селяни, козаки Задунайської Січі, волонтери Буджацького та Усть-Дунайського полків.

Колонізація Півдня України у великій мірі відбувалась стихійно. Загалом можна виділити декілька етапів переселення українців на територію Буджаку:

І етап — це були селяни-кріпаки, які тікали від своїх панів і шукали в степах Буджаку порятунку від панської сваволі. З тих часів на цій

території почало облаштовуватись українське селянство.

Також ці землі з давніх часів були пов'язані з українським козацтвом. Саме в степу гартували себе лицарі Байди Вишневецького, і саме під їх захистом і впливом зростала кількість українського селянства в Буджаку.

II етап — це козаки. Населення Дунай — Дністровського межиріччя має давні козацькі традиції. Перша значна хвиля переселенців козаків опинилась тут після 1710 р. — це були мазепинці. І до сьогодні їх нащадки мешкають у Старій Царичанці. До речі, саме у цьому козацькому селі на фронтах дахів — дерев'яні чотиригранні прикраси у формі пернача — символи отамано-полковничої влади (у цьому будинку мешкає козак) [2].

Козаки як правило осідали хуторами по гирлах Дунаю і Дністра.

Після зруйнування Катериною II Запорозької Січі в 1775 р. козацька маса розійшлася по величезних земельних просторах, зокрема і на південь України, забравши з собою ті вільні думки, проти яких Катериною II і було влаштовано погром. Знищення основної організації українського козацтва, Наддніпрянської Січі, не завадило виникненню формувань такого типу. З ними також почалася і нова хвиля переселення селян. За козаками традиційно тяглися і селяни, котрі тікали від панщини.

Козаки розселялись в Очаківській окрузі, на Березані, по Тилігулу, біля Хаджибею і Балти, у пониззі Дністра, від Аккермана до Бендер, в тому числі і Буджаку, в дунайських гирлах — у Вилковому, Кілії, біля Тульчи і Галаца.

Приймаючи до себе козаків, Османська імперія послаблювала позиції Російської імперії, а оскільки та вимагала їх повернення, то було вирішено переселити їх за Дунай.

Тут була заснована Задунайська Січ, яка стала надійною сторожею кордонів Османської імперії. В історичних документах є відомості, що з 1807 р. в Татарбунарах деякий час знаходилась резиденція кошового отамана Задунайської Січі.

Адже після ліквідації Запорозької Січі близько 10 тис. козаків на чолі з отаманом Бахматом поселились на Буджаку. За іншими даними, на Дунай переселились 5 тис козаків. У війні між Російською та Османською імперіями 1806–1812 рр. частина їх перейшла на російський бік. І з них був сформований загін Усть-Дунайського війська з 500 осіб. Уже в 1823 р. ці козаки були поселені в с. Акмангіт (тепер с. Білолісся Татарбунарського району Одеської області) Аккерманського повіту.

Вихід в цей район поставив перед російським командуванням питання про взаємовідносини з біглим сюди українським населенням, зокрема, задунайськими запорожцями. Генерал-лейтенант О. Ф. Ланжерон, який командував корпусом на Дунаї, писав у січні 1807 р., що задунайські козаки можуть «наносити шкоду більш, ніж турки і татари». Тому російське командування вжило низку заходів, щоб залучити їх на свій бік, обіцяючи всі пільги, якими користувались чорноморці на Кубані.

Враховуючи успіх у формуванні волонтерського полку з задунайських запорожців та з біглою українського населення, в 1807 р. було вирішено створити на Дунаї козацьке військо, давши йому найменування Усть-Дунайського.

У зв'язку із збільшенням населення в с. Акмангіт частина задунайських запорожців і усть-дунайських козаків перейшла на нове місце в Акерманському повіті, де в 1827 р. було засноване с. Старокозаче (тепер у Білгород-Дністровському районі Одеської області).

Чутки про створення Січі на Дунаї пішли Україною та викликали серед селянства надії на відродження козацтва. Це призвело до значних втеч населення до Дунайської Січі, що прискорило ліквідацію війська.

Після ліквідації Усть-Дунайського козацького війська переважна більшість козаків лишилась в Бессарабії. Усть-дунайці та задунайські козаки, запорожці, які переселялись до них протягом 20-х рр. XIX ст., неодноразово звертались до державних установ з домаганнями створення в краї козацького війська з центром в с. Акмангіт [1].

Про козацьке коріння сучасних буджацьких (бессарабських) українців свідчить і фолклор та безліч козацьких пісень, які співають і сьогодні на території Буджаку [6].

III етап переселення українців у даний регіон був пов'язаний з колонізаційною політикою Російської імперії. Сюди переселялись українські та державні селяни.

За переказами у моїй родині, дідусю моєї прабабусі Корнію, якого сюди переселили разом з 9 братами, тобто цілою родиною, наприкінці XIX ст., виділили по 10 десятин землі та надали пільги — 25 років звільнення від податків. Тоді українці розділяли землі поміж родинами та брали її у вічне користування. Та оскільки тут були малопродатні землі для сільського господарства, мій пращур намагався звідси втекти. Це йому не вдалося, оскільки його неодноразово повертали. Повернувшись, він (Корній) оселився на місці, де з часом утворилось с. Зарічне Татарбунарського району [4].

З матеріалів «Географії та статистики Росії» за 1863 р., де згадується регіон — так звана Бісова — арабія (що за всіма ознаками є Бессарабія), в 1856 р. почали розповсюджуватись чутки серед селян, що в цьому регіоні кріпакам роздають вольності. Тому селяни почали масово переселятись і тікати в цей регіон. Наприклад, в Александріївському уїзді одне село за іншим почали переселятись у Бессарабію. Ці групи затримувались на переправах біля рік, а на питання куди їдете, відповідали, що на переселення. Тоді їх повертали до поміщиків та карали. Вказується, що ці плітки є безпідставними. Також автор дає характеристику ментальності українців [7].

Також українцям Бессарабії приділяв увагу і письменник І. Нечуй-Левицький у своїй повісті «Над Чорним морем». Він писав, що «на Бессарабії не було такої панщини, як на Україні. Люди обробляли панам за поле, але пани не мали права купувати й продавати людей». Що підтверджується родинними переказами і моєї сім'ї, деякі представники якої працювали в наймах, здебільшого на єврейських та німецьких

колоністів, але про панщину ніде не згадується. І. Нечуй-Левицький також писав, що бессарабські пани з великою охотою приймали на свої землі українських утікачів, бо в їх було землі багацько, а людей мало. Сюди тікали за часів панщини українці з Поділля, Київщини, Херсонщини і навіть з-за Дніпра, з Полтавщини. Вони оселялись біля Акермана, Бендер і навіть між молдаванами, скрізь по Бессарабії [3].

На жаль, українців Бессарабії кінця ХІХ — поч. ХХ ст. дослідження етнографічного характеру обминули, науковців того часу цікавили молдавани, євреї, цигани, болгары, гагаузи.

Буджацькі українці, як ми знаємо, почали масово заселяти цей регіон, будучи переселенцями з інших регіонів України, які почали освоювати степові простори. Внаслідок сусідства та взаємопроникнення культур з іншими національностями, які проживають у Буджаку, мають свої особливості у мові, культурі та господарстві. Але, незважаючи на це, є представниками багатогранної культури України та зуміли зберегти свою національну самобутність та культуру.

Джерела та література

1. Бачинська О. А. Українське населення Придунайських земель ХVІІІ — початок ХХ ст. / Олена Анатоліївна Бачинська. — Одеса: Астропринт, 2002. — 328 с.
2. Бачинский А. Д. Происхождение и состав украинско-русского населения Буджака и низовий Дуная конца ХVІІІ и начала ХІХ в. // Зап. Одес. археолог. об-ва. — 1967. — Т. 2 (35). — С. 136–150.
3. Нечуй-Левицький І. Над Чорним морем [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrbooks.com/ua/Nad_Chornym_morem/
4. Особистий (сімейний) архів. — Спогади О. В. Карпової.
5. Паламарчук С. Забытая земля: историческая область Бессарабия. — Одеса: Астропринт, 2008. — 284 с.
6. Смаль К. Пісні Буджацького степу. — Татарбунари: Редакція газети «Лиман», 2003. — С. 64–71.
7. Шмидт А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Херсонская губерния [Електронний ресурс]. — СПб.: Воен. тип., 1863. — Ч. 1. — Режим доступу: <http://www.runivers.ru/lib/book3308/16903>.

Settling Ukrainian Budzhak, historical sources and family stories

M. Aponyuk

The article reviews the settlement of the Budzhak area by the ethnic Ukrainians. The attention is focused on the storytelling, especially on the content, which is still preserved in Ukrainian families of Tatarbunary district of the Odessa Region.

Keywords: Budzhak, forming settlements, ethnic composition, stages of Ukrainian migration, family traditions.